

מנהגי אר"ץ לספירת העומר וימי הספירה

ברכת העומר בליל יום טוב שני של פסח

כתב מוה"ר אברהם ענתבי זיע"א¹: "יותר טוב נכון והגון לברך בליל ב' על העומר אחר שיסיים הסדר, ובלבד שיזהר מהשכחה ויעשה איזה סימן להיות זוכר ולא ישכח, וכן ראיתי לאנשי מעשה שעושים סימן במטה אשר הוא ישן בה כל לילה, ותכף שרואה הסימן זוכר ומברך"³.

לעומת זה כתב מו"ר חכם יצחק שחיבר זצ"ל⁴: "ובענין זמן ספירת העומר אנחנו אין לנו אלא מ"ש מרן בסי' תפ"ט ס"א בליל שני אחר תפלת ערבית מתחילין לספור העומר, וכן נהגו מימים ימימה בכל המקומות, ועיין בכה"ח שם סק"ו שכתב משם הנהר שלום להרש"ש ז"ל דגם עפ"י הסוד צריך לברך ברכת העומר לבני חו"ל תכף אחר תפלת ערבית יעו"ש. וידוע שנהגו לברך תמיד אחר קדיש תתקבל של ערבית". וכ"כ הג"ר יוסף שעזי זצ"ל⁵ שמברכים אחר קדיש תתקבל.

דיני ומנהגי ספירת העומר

כתב הג"ר יוסף שעזי זצ"ל⁶: "בכל ימי החג קודם תפילת ערבית עושים בבית הכנסת הגדולה פזמונים, וכן בשבתות שבין פסח עד שבועות נוהגים לעשות פזמונים בלי שבתות, ומתפללין תפילת ערבית... ושאר כל ימי הספירה קובעים רב לדרוש עם מסכת אבות בין מנחה למעריב". וכן נוהגין בק"ק יסוד הדת יע"א לדרוש בפרקי אבות בין מנחה לערבית בימי הספירה.

כתב רבי אליעזר ברגמן זצ"ל⁷ אודות בני אר"ץ שעלו לירושלים: "בענין תפלת ערבית וספירת העומר נוהג המניין שלנו שהוא רובו ככולו ממש מאנשי ארם צובא רבה יע"א לפי מנהג שלהם שהביאו בידם ממקומם כי נקבע על ידי הבית דין צדק לגבי כמה וכמה עניינים של תורתנו הקדושה כמו למול תינוק בשבת קודש, לענין טבילת נשים, ספירת העומר וכהאי גוונא, שרק אחרי מ"ה דקין אחרי קריאת המאגרב (דבר הנהוג בכל הממלכה הטורקית שכל יום ויום בתחילת הלילה עומד גוי א' על א' ממגדלי העיר וצועק בקול רם מתפלה שלהם ולפי האומדנה אינו קורא אלא כשאינו רואה עוד שום קרן שמש על פני הארץ ומסתבר דהיינו תחלת השקיעה) ייחשב כודאי לילה. וכבר נמצא כך בספרים לחכמי הספרדים ושמעתי שזה כמו י"א שנה שנעשה מעשה שם בארם צובא יע"א שישבה אשת חכם א' על המשבר ולקח לו הבעל כלי שעות עד שכיוון את השעה בשעת לידתה בן זכר הי"ו כ"ה דקים אחר קריאת המאגרב ורצה הרב אב בית דין להורות שתהיה המילה בשבת קודש. אלא שחלקו עליו כל חכמי העיר הי"ו ונשאו ונתנו כל ימות השבוע ההוא כמו כ' חכמים שם בן פורת יוסף בן פורת עלי עין עד שלבסוף הודה להם הרב אב בית דין נרו יאיר והסכימו כולם לעשות המילה ביום א' דוקא ובאותו מעמד קבעו הלכה למעשה שלא לצאת מספק לילה עד מ"ה דקים לפחות לאחר שקיעת החמה וכהוראת החכם אבולעפיה בספרו וארם צובא יע"א עיר גדולה וחשובה מלאה חכמים וסופרים וכבר כתבנו בענין זה איזו פעמים..."⁸.

¹ חכמה ומוסר הל' פסח אר' קצו והביאו הג"ר יוסף שעזי זצ"ל ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

² של פסח.

³ וכן עי' בבית הבחירה דף קנט ע"ב או' דכ' "אם הוא מכת המקובלים ולא ספר העומר אחר ערבית זכור אל תשכח מלספור..." (ועי' בדבריו לעיל דף צא ע"א דיני העומר אר' ג וד).

⁴ יצחק ירנן סי' לה.

⁵ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

⁶ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

⁷ ישאו הרים שלום עמ' 124-123.

⁸ ועי' מה שכתבתי לעיל בענין בין השמשות (ומה שכתב שזה כהוראת הרב אבולעפיה צ"ע דהא הוא פסק כרבינו תם שיש להמתין שעה ורביע כמו שהבאתי גבי ביה"ש רצ"ע).

בחלב הקהל ספרו לפני החזן, וכך היו עושים: היו עומדים עיגולים עיגולים, שלושה או חמישה, ואחד שואל איזה יום ספרו אתמול, ואחרי זה כל אחד ואחד היה מברך בפני עצמו והשאר עונים לו והיה נשמע רעש מחמת שכך עשו כולם, וכשהיה נפסק הרעש אז החזן היה מברך וסופר.⁹ ובק"ק יסוד הדת יע"א תמיד נהגו שקודם ספר השליח צבור ואח"כ הקהל¹⁰.

סופרים את העומר בתפילת ערבית אחר קדיש תתקבל, ולפני הספירה אומרים "ברכי נפשי את ה', ה' אלהי גדלת מאד, הוד והדר לבשת, עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה. ברשות מורי ורבותי..."¹¹.

אחר הספירה אומרים מה שכתוב בסידורים. ובין הדברים אומרים "הרחמן" בנוסח זה: "הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו"¹² ויש מסיימים "אמן סלה"¹³.

אמר לי ד"ר נסים טוויל הי"ו שהציע לחכם שחיבר ע"ה להביא דעת הגר"ע זצ"ל שאם ילד הגיע ל"ג שנים ויום אחד בימי הספירה, שלא יספור בברכה, והחכם ע"ה לא הסכים להביאו "משום שזה מחלוקת".

"ומה טוב ומה נעים שנהגו פה אר"ץ שתכף שמשלים הש"ץ התפלה בשחרית עומד ואומר בקול רם ומונה בלא ברכה, שע"ז אינו מאבד שאר הלילות אם שכח ולא בירך לילה אחת" [רבי אברהם ענתבי זע"א¹⁴] וכן נהוג עד היום בק"ק יסוד הדת יע"א שאחר הוצאת ספר תורה אומרים "היום כך וכך ימים לעומר שהם..." ובימים שאין ס"ת אומרים את זה לפני אשרי ובא לציון¹⁵.

תספורת בימי העומר

כתב החכם שחיבר ע"ה¹⁶: ובענין התספורת בימי העומר, הנה בחלב לא נהגו שלא לגלח בעומר, אלא אחד מאלף, וגם מהרבנים היו מגלחים, אולי מנהג זה היה קדום קודם מרן, וכן משמע מדברי הטור שכתב ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר... וכנראה שבחלב המשיכו במנהגם הקדום של היתר. ועיין בהרדב"ז סי' תרפז שכתב ג"כ שיש מקומות שלא נהגו בחומרא זו, הביאו בחיים שאל¹⁷.

⁹ כך סיפר לי ח' אברהם דוויק הי"ו וכן עי' בדרך אר"ץ עמ' פג שהביא מנהג זה שהקהל סופרים קודם בשם ח' אברהם דוויק הנז' ובשם הגר"ר יצחק טוויל שליט"א. וכן עי' בשולחן גבוה [סי' תפ"ט סק"ן] ובכח"ח [סי' תפ"ט סק"ד] ועי' נהר מצרים [דיני העומר אר' כג] ועי' ביפה ללב [סי' תפ"ט ח"ב אר' ג ח"ו אר' ב ח"ט אר' ב]. שו"ר שכ"כ הג"ר יוסף שעיו זצ"ל⁹ וז"ל: "ומברכין על ספירת העומר הקהל, ואח"כ הש"ץ מברך".

¹⁰ החזן אברהם כפ"ץ הי"ו.

¹¹ כן המנהג פשוט בק"ק יסוד הדת יע"א וכן אמר לי החזן ר' יהודה סאלס הי"ו. וכן אמר לי החזן אברהם כפ"ץ הי"ו שסופרים אחר קדיש תתקבל.

¹² החזן אברהם כפ"ץ הי"ו.

¹³ כך מנהגו של אברהם כפ"ץ הי"ו (וכמו שכמה פעמים הסביר לי הוא לא נהג דברים מעצמו ומדעתו וכנראה שכך שמע מהזקנים או מאבותיו). ונוסח זה שאומרים "אמן סלה" אחר הבקשה מובא בכמה סידורים (נוסח ספרד ואשכנז), ביניהם: סדור האר"י לר' אשר, סידור האדמו"ר הזקן, תפלה ישרה (בראדוויל), תפלת ישראל (אוסטרוא), ועוד.

¹⁴ חכמה ומוסר הל' פסח אר' קצו והביאו הג"ר יוסף שעיו זצ"ל ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹⁵ וכן אמר לי החזן אברהם כפ"ץ הי"ו וכן עי' במנהגי ביהכנ"ס ממו"ר חכם סלים זעפראני זצ"ל [נס"ס הולך תמים ופועל צדק עמ' קלו-קלז] דבהוצאת ס"ת היו מונים העומר. וכן כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י שאחר הנחת הס"ת מונים את העומר. וכן עי' בס' מנהגי מצרים [סי' נ] שכ': "פה מצרים המנהג לספור ג"כ ביום, אחר תפלת שחרית, אך אמנם בלא ברכה" (ועיין לדברי היש"ש שהובאו בהמשך). ועי' בנהר מצרים [דיני העומר אר' כד] שהביא דבריו ושוב כתב: "ומנהג יפה אף נעים הוא, שאם שכח איש לספור את העומר בלילה, איתיה בתקנתא לספור ביום בלא ברכה, ויחזור לברך העומר בברכה שארית הימים, וכדעת מרן סימן תפ"ט סעיף ז. וכן ראיתי בעיקר"ת ירושלים ת"ו ובשאר עירות, ומנהג נכון הוא". ועי' בס' חלוק מנהגים (ספר זה מוזכר בגאונים כמבואר במבוא של הספר) שמובאים בו ההבדלים בין מנהגי אנשי ארץ ישראל לבין אנשי בבל [סי' מד עמ' 40] והביא דברים אלו בים של שלמה [ב"ק בסוה"ס אר' מד] בלשון זה: "בני בבל אין סופרים ספירת העומר אלא בלילה. בני ארץ ישראל בלילה וביום" (ועי' בס' חלוק מנהגים סימן עמ' 40-41 מה שכתב המו"ל ובס' החילוקים שבין אנשי מורח ובני ארץ ישראל (מרגליות) עמ' 167-168 ובחגים ומועדים (פישמן) מהדורה שלישית עמ' קצד).

¹⁶ יצחק ירנן סי' סו.

¹⁷ וכן כתב מו"ר הג"ר יצחק סקה שליט"א במכתב לחכם ע"ה: "נזכרתי עכשיו בימי העומר מה שכבודו אמר לי, בשעה שנפטרתי מכבודו לעלות לא"י, שמנהגנו להסתפר בימי העומר... אמנם כדאי להחמיר בירושלים משום המחלוקת, שלא להסתפר, כמנהג המקום...". ועי' בחכמה ומוסר [דיני פסח אר' קל].

לעומת זה כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹⁸: "ולא מסתפרים כי אם ביום ל"ד בבוקר". ומו"ר חכם משה טוויל זצ"ל לא היה מגלח בימי הספירה עד ל"ג לעומר¹⁹, וכן מו"ר חכם סלים זעפראני ע"ה ומו"ר חכם משה מזרחי ע"ה לא היו מגלחים, אבל תלמידיו של חכם משה טוויל ע"ה היו מגלחים כגון תלמידו הגדול חכם יום טוב ידיד ע"ה²⁰.

להערות והארות: shehosacca@gmail.com

¹⁸ רשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹⁹ ע"ע בדרך אר"ץ [עמ' קעב הע' 43] שכ': "לענין תספורת-תגלחת. כתב לי ח' אברהם זעפראני הנ"ל כי הרב יהודה אצלמן עטייה והרב משה מזרחי זצ"ל לא היו מסתפרים בימי העומר עד ערב שבועות. כנראה שכן מנהג המקובלים מקודם בחלב, ע"כ תורף דבריו".
²⁰ כ"ז מפי בתו של מו"ר חכם משה טוויל זצ"ל מרת מרים (Maro) תחי' ובעלה הי"ו. וכן סיפר לי הג"ר יצחק טוויל שליט"א שאביו לא היה מגלח וכן החכמים וחסידים ואנשי מעשה לא היו מגלחים, אבל שאר האנשים כולם מתגלחים (ואפילו בחול המועד היו מגלחים והיו צועקים עליהם, אבל הם לא יכלו לסבול).

לעומת זה העיד האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו שנמסר לו שבמוצאי פסח מו"ר חכם משה טוויל ע"ה עם תלמידו מו"ר חכם יום טוב ידיד ע"ה היו הולכים יחד למספרה לגלח שערוניהם. ואודות מו"ר חכם יום טוב ידיד ע"ה אמר לי בנו הג"ר מאיר שליט"א שאביו היה מגלח בעומר (והוסיף שקשה לו לומר שלא עשה כמו רבו חכם משה זצ"ל ולכן מסתבר שגם רבו היה מגלח).
וכתב בדרך אר"ץ [עמ' פה]: "נוהגים להסתפר מיום ל"ד לעומר והלאה [כמנהג הספרדים] (הרב אברהם נ"י בנו של מהר"ר יהודה אצלמן עטייה זצוק"ל. אך לענין היום, שמעתי שרובם מתגלחים בכל ימי הספירה, פרט לזקנים [שמזה מוכח שבתקופה שלפני זה נהגו איסור וכאמור] והעובדה שהזקנים בחלב מחמירים בזה מוכיחה לכאורה שכן מנהג חלב בעבר, ר' נסים זעפראני נ"י". אולם מדברי מו"ר חכם יצחק שחיבר זצ"ל לעיל מבואר שזה לא היה מנהג חדש, ואף ממה שראינו שכמה חכמים גילחו כגון מו"ר חכם יום טוב זצ"ל.
ואמר לי האברך יעקב חזן הי"ו ששמע הקלטה מימי השבעה של פטירתה שלא אשת רבי יוסף עדס זצ"ל (מראשי ישיבת פורת יוסף בגאולה) בה סיפר החכם שלום כהן שליט"א (ראש ישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה) שחכם יוסף עדס התארכ בימי העומר, ורבינו עזרא עטייה זצ"ל אמר לו שיגלח את זקנו משום שבחלב היו מגלחים את זקנם בימי העומר ע"כ.